

روش‌شناسی نوین در فهم موضوعی قرآن

حجة الاسلام سید محمد رضا علاء‌الدین

• چکیده :

در این روش با (تأکید بر تلاوت با تدبیر) نکات مهم و برجسته هر جزء از قرآن کریم مطرح می‌گردد و در کنار ختم تمامی آیات قرآن، یک ختم موضوعی از قرآن کریم به صورت جزء جزء و سوره به سوره همراه با مرور مفاهیم و موضوعات کلیدی، گامی موثر برای تدبیر آگاهانه در آیات قرآن فراهم می‌آید. در این روش نوین ابتداء جزء‌شناسی، سوره‌شناسی، آیه‌شناسی موضوع‌شناسی و زمینه‌های تدبیر و درک آیات مطرح و سپس مفاهیم و موضوعات کلیدی هر جزء مورد توجه قرار می‌گیرد از جمله فوائد مهم بکارگیری این روش نو آمد و خلاق - زمینه‌سازی مطلوب برای فهم، درک و تدبیر در آیات و بینات و حیاتی است و اطلاعات هر جزء از اجزاء قرآنی به صورت طبقه بندی شده بستر مناسبی را جهت فهم بهتر موضوعات قرآنی ایجاد می‌نماید در ترسیم و تبیین این مفاهیم و موضوعات کلیدی از کلیه منابع علوم و معارف قرآنی و تفاسیر مهم و معاصر بهره گرفته شده است در این مقاله یکصد و بیست کلید واژه قرآنی از جزء اول قرآن کریم مورد تعریف و تبیین قرار گرفته است.

• کلید واژه : قرآن کریم، ختم موضوعی، تدبیر در مفاهیم و موضوعات آیات.

• قرآن کریم :

لِيُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى صِرَاطِ
النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى الْغَيْزِ الْحَمِيدِ
(سوره ابراهیم / آیه ۱)

قرآن معجزه جاودانه الهی برای
حضرت ختمی مرتبت محمد
مصطفی (صلی الله علیه و آله و سلم
) است که در نزول دفعی در ماه
مبارک رمضان تماماً بر قلب شریف
حضرت رسول نازل گردید.

(شهر رمضان الذی انزل فیہ القرآن
هدی للناس) (سوره بقره / آیه ۱۸۵)
در طول بیست و سه سال دوران
رسالت رسول الله (ص) به صورت
تدریجی نازل گردید . قرآن به لسان
عربی مبین نازل گردید ه و دارای
تقسیم بندی سوره و آیه می باشد .

آیه به هریک از جملات یا عبارات
قرآن طبق تعیین حضرت رسول
اعظم (صلی الله علیه و آله و سلم)
گفته می شود . آیه ی در لغت به
معنی نشانه و جمع آن آیات است و
قرآن کریم در بردارنده شش هزار و
دویست و سی و شش آیه است
(آشنایی با قرآن اثر جمعی از
نویسندگان صفحه ۲۲) قرآن مجید
شامل (۷۷۴۳۷) کلمه و (۳۴۰۷۴۰)

قرآن ، کتاب الهی و مجموعه ای از
حقایق و حیاتی است که در قالب
هائی فاخر و زبانی بلیغ و فصیح برای
هدایت و رشد انسان نازل شده و
توسط رسول خوبیها پیامبر اعظم
حضرت محمد مصطفی (صلی الله
علیه و آله و سلم) به همه ی انسانها
در طول اعصار ابلاغ گردیده است.
قرآن کتابی است واقع نگر که با توجه
به واقعیت های زندگی انسان و
شرایط زمانی ، مکانی و تاریخی ،
آهنگ بر کشیدن انسان به مقصد
اعلی و مقصود والا داشته و دارد .

قرآن کتابی است ، زمان شمول و
جهان شمول و مجموعه ای است
همگام با قُطورها و تحوُلها که تمام
ابعاد زندگی انسان را فرا گرفته است
، قرآن عصاره جهان هستی است و
تنها مصحف معصومی است که
اسرار عالم هستی را به انسان
می رساند خداوند قرآن را اینچنین
معرفی می فرماید (وَنَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ
مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ)
(سوره اسراء / آیه ۸۲) و در تعریف
دیگر آمده است (کِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ لِيَك:

حرف می باشد. (البرهان فی علوم القرآن - زرکشی ، ج ۱ صفحه ۲۴۹)
قرآن از یکصد و چهارده سوره برخوردار است که کوچکترین سوره دارای سه آیه و بزرگترین سوره دارای دویست و هشتاد و شش آیه است که هر سوره با بسم الله الرحمن الرحیم آغاز می شود . و اولش سوره حمد و آخرش سوره ناس می باشد.

قرآن کریم به سی جزء مساوی تقسیم شده که جزء اول آن از سوره های حمد و بقره شکل گرفته و جزء سی ام آن که از سوره نباء (عم يتساءلون) هفتاد و هشتمین سوره قرآن آغاز می گردد شامل سی و هفت سوره است که از لحاظ تعداد قریب یک سوم سوره های قرآن است . آیات و سُور قرآن که در مکه نازل شده (مکی) و آیات و سُور قرآن که در مدینه نازل شده است (مدنی) است .

در این پژوهش روشمندی که به طرح روش ختم موضوعی قرآن کریم پرداخته ایم . شیوه متداول قرآن های نشر یافته که به سی جزء

مشخص و مساوی می باشد مد نظر است.

• ختم موضوعی قرآن

در این روش موضوعات مهم و کلیدی هر جزء مشخص می گردد و تلاوت کننده با مطالعه ترجمه رسا و خلاصه تفاسیر پیرامون هر موضوع یک دوره قرآن را ختم می نماید در این روش تلاوت کننده می تواند دفتر چه ویژه ای برای دسته بندی موضوعی و یادداشت برداری نکات کلیدی داشته باشد تا در پایان هر دوره از ختم موضوعی میزان و حجم مفاهیم و موضوعات کلیدی کار شده را ملاحظه و در دور جدید ، مفاهیم و موضوعاتی که در دور اول ختم اولویت پردازش نداشته اند بر اساس یک اولویت بندی موضوعی مورد توجه قرار گیرند در این روش مباحثی همچون جزء شناسی ، سوره شناسی، آیه شناسی و موضوع شناسی مطرح می گردد که دانستن این اطلاعات برای سامان دهی و طبقه بندی ذهن قاری و تلاوت کننده حائز اهمیت است.

هدفمندی این روش تدبیر آگاهانه در آیات و مفاهیم و موضوعات مطروحه در آیات می باشد.

• تدبیر در مفاهیم و موضوعات آیات: تدبیر در مفاهیم و موضوعات آیات قرآن نیازمند روشها و شرائط ویژه تدبیر است که در منابعی همچون الانقان سیوطی، مناهل العرفان فی علوم القرآن (عبد العظیم زرقانی)، (منامج المفسرین) (دکتر عبد العلیم محمود) المذاهب الاسلامیه فی تفسیر القرآن (علی حسن عبد القادر) (قانون تفسیر) کمالی دزفولی (مبانی و روشهای تفسیر قرآن) (عمید زنجانی، روش برداشت از قرآن و تطهیر با جاری قرآن) (علی صفائی) سلسله مباحث قرآن شناسی (الیاس کلانتری) (تدبیر در قرآن) ولی الله تقی پور فر ، ذکر گردیده است ، در این مقاله به طرح چند نکته می پردازم

• الف) زمینه های تدبیر در قرآن:

مهمترین زمینه برای تدبیر در قرآن کریم ، معرفت و ایمان به شأن و مقام قرآن و حضرات معصومین (علیهم السلام) به عنوان راسخان در علم و مفسران واقعی قرآن کریم می باشد.

آفاتی که به این زمینه آسیب می رساند ، علم زدگی، تفسیر به رأی و انکار حقایق قرآنی است.

• ب) کلید های تدبیر در قرآن :

از جمله شرائط تدبیر کسب طهارت ظاهری و باطنی ، استقبال قبله - انس با قرآن و دعا و توسل ، استعاذه ، کفر به طاغوت به عنوان کلیدهای عام تدبیر و تسلط علمی بر علوم پیشنیاز تفسیر و تدبیر قرآن و کسب ملکه استنباط بعنوان کلیدهای خاص تدبیر در قرآن کریم می باشد.

• ج) شیوه های تدبیر در قرآن:

از جمله شیوه های مهم تدبیر در قرآن می توان به شیوه ترتیل ، شیوه تداوم و پیوستگی در قرائت شیوه استماع و انصات ، شیوه خود را مخاطب قرآن دیدن و قرآن درمانی ، و تاثیر پذیری از قرآن را نام برد (تدبیر در قرآن ، ولی الله نقی پور فر از صفحه ۳۷۱ تا ۵۵۰)

• جزء شناسی : جزء اول قرآن کریم

این جزء از صفحه اول قرآن به رسم الخط عثمان طه تا صفحه ۲۱ قرار داد و در این جزء ۲ حزب قرار دارد که حزب اول تا صفحه ۱۱ و حزب دوم تا صفحه ۲۱ می باشد . در این

جزء دو سوره قرآن کریم به نامهای (حمد و بقره) می باشد . که البته مابقی سوره بقره در جزء دوم آمده است . در این جزء (۱۴۷ آیه) وجود دارد- سوره حمد در جزء اول از سور مکی و سوره بقره از سور مدنی است . جزء اول در بردارنده پنجمین و هشتاد و هفتمین سور قرآن به ترتیب نزول و اولین و دومین سوره به ترتیب چیدمان می باشد . در این جزء یکی از سوره ها با حروف مقطعه شروع می شود.

• سوره شناسی : سوره حمد

• سوره حمد: که از جمله سوره های (حمد دار قرآن) است در روایت از پیامبر اکرم (ص) آمده است «الحمد، ام القرآن» (حمد) مادر قرآن است (میزان الحکمه باب الصلوه) از نامهای دیگر الفاتحه، سبع المثانی، أم القرآن، فاتحه الكتاب، الشفاء، أم الكتاب، الشافیه، فاتحه القرآن، الحمد، الوافیه، الکافیة، الاساس ، الصلاة و الكنز برخوردار است . سوره حمد درای هفت آیه است که تماماً در یک مرحله و در سال سوم بعثت بعد از نزول آیات سوره اعلی و قبل از نزول آیات سوره عادیات بر قلب مبارک

رسول الله (ص) نازل گردید . موضوع کلی این سوره بعد از حمد و سپاس الهی ، هدایت الهی، رفتار شناسی و مردم شناسی است .

• این سوره تنها سوره ای است که خواندن آن در تمام نمازهای یومیه واجب است و جایگزین ندارد و ما در هر شبانه روز ده بار آن را تکرار می کنیم.

• آیه شناسی : سوره حمد

از امیر المومنین علی (ع) روایت است که فرمود: از رسول خدا (ص) شنیدم که می فرمود: «خدای تعالی فرموده است «فاتحه الكتاب را بین خودم و بنده ام تقسیم کرده ام : نصفش از من و نصفش از بنده من است و بنده ام هر چه بخواهد به او می دهم هنگامی که بنده ای می گوید « بسم الله الرحمن الرحیم» خداوند می فرماید « بنده ام کار خود را با نام من آغاز کرد و بر من است که امور او را در آن کار تمام کنم و در احوالش برکت بگذارم»

«وقتی می گوید «الحمد لله رب العالمین» پروردگار متعال می فرماید بنده ام مرا حمد گفت و اقرار کرد نعمت هایی که دارد از من است

و بلاهایی که به او نرسیده از لطف من است و شما فرشتگان را گواه می گیرم که نعمت های دنیا و آخرت او را زیاد کنم و بلاهای دنیا و آخرت را از او دور کنم.»

« وقتی می گوید « الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ » خداوند رحمان می فرماید وقتی بنده ام شهادت داد که من رحمان و رحیم هستم شما را شاهد می گیرم که من نیز بهره اورا از نعمت و رحمت خود فراوان کنم.»

« وقتی می گوید « مالک یوم الدین » خداوند تعالی می فرماید : شما شاهد باشید که همان طور که بنده ما اعتراف کرد که من مالک روز جزا هستم در روز حساب ، حساب او را آسان می کنم و نیکی های او را قبول و از گناهان چشم پوشی می کنم.»

« وقتی می گوید «ایاک نعبد» خداوند عزوجل می فرماید : بنده ام راست گفت وبه راستی مرا عبادت کرد به همین شما را گواه می گیرم در برابر عبادتش ، پاداشی به او می دهم که هر کس در عبادت، راه مخالفت اورا رفته به حال او رشک برد.»

« وقتی می گوید « وایاک نستعین » خداوند متعال می فرماید : بنده ام از من کمک خواست و به من پناه آورد ، من نیز شما را شاهد می گیرم که در کارهایش او را یاری کنم و در سختی ها فریاد رس او باشم و در روز گرفتاری دست او را بگیرم . و هنگامی که « اهدنا الصراط المستقیم » تا آخر سوره را می خواند خدای رحمان می فرماید تمام خواسته هایش را قبول کردم و هر چه آرزو دارد برآوردم و از آن چه می ترسد او را ایمنی بخشیدم.»

روشن است که این همه برکت و نعمت هنگامی بدست می آید که بنده ای با توجه کامل و ایمان خالص این سوره مبارک را بخواند .
« الذین انعمت علیهم » چه کسانی هستند؟

با استفاده از آیات قرآن می فهمیم چهار گروه هستند که نعمت خدا شامل حال آنها می شود.

۱۰- پیامبران که برای اصلاح جامعه و ساختن انسانهای سالم و مؤمن از طرف خدا مأموریت دارند.

◆ ۲- راستگویان که با گفتار و کردار درست و صادقانه خود مردم را به راه پیامبران هدایت می کنند.

◆ ۳- آنانی که در مقابل دشمنان خدا و انسانیت قیام می کنند و به شهادت می رسند .

◆ ۴- صالحینی که با تلاش و کوشش جامعه ای پاک وشایسته می سازند.

• «مغضوب علیهم» و «ضالین» چه کسانی هستند؟

«مغضوب علیهم» کسانی هستند که هم گمراهند و هم با خداپرستان دشمنی دارند مانند قوم یهود که هم اسلام را نپذیرفتند و هم با مسلمانان به دشمنی و جنگ برخاستند . «ضالین» گمراهاند اما با مؤمنان دشمنی و ستیزه ندارند.

• موضوع شناسی: سوره حمد موضوعات مطرح در سوره حمد به ترتیب عبارتند از رحمتانیت ، رحمت و مالکیت خداوند، فرهنگ شکر و سپاس ، عبادت خالصانه ، استعانت خالصانه، صراط مستقیم ، نعمت یافتگان، مغضوبین و ضالین . بعنوان موضوعات اصلی و تعلیم و تربیت ، الگودهی غیر مستقیم ، تولی و تبری

، دعا و دعا کردن ، قیامت و حساب و جزا از موضوعات فرعی سوره حمد است.

• سوره شناسی : سوره بقره:

سوره بقره دومین سوره بقره بر حسب چیدمان و هشتادو هفتمین سوره به ترتیب نزول است که کلیه ۲۸۶ آیه آن به غیر از آیه ۲۸۱ در مدینه نازل شده است این سوره ۶۲۲۱ کلمه و ۲۵۵۰۰ حرف دارد.

از دیگر نامهای این سوره فسطاط القرآن می باشد- سوره بقره در گروه سوره های (السبع الطوال) و در گروه سوره های (الزهراوان) و در گروه سوره های (دارای حروف مقطعه) می باشد.

آیات ۲۸ تا ۳۷ و ۱۸۶ تا ۱۹۱ سوره بقره در سال اول هجرت نازل شده و آیات ۳۸ تا ۱۴۷ در سال پنجم هجرت و آیات ۱۹ تا ۱۹ و ۱۴۸ تا ۱۵۲ و ۲۰۵ تا ۲۰۵ در سال هشتم هجرت و آیات ۱۶۰ تا ۱۸۵ و ۱۹۶ تا ۱۹۹ و ۲۰۶ تا ۲۱۳ در سال نهم هجرت و مابقی آیات در سال یازدهم هجرت نازل گردیده است .

در سوره بقره چهارده مثل از امثال قرآن آمده که به ترتیب جدول ذیل
 ...آمده است.

موضوع امثال	آدرس آیات	ردیف / سوره
موضوع: برافروختن آتش	۱۷-۱۸ و ۱۹	(۱) بقره
موضوع: باران رگبار تند	۱۸ تا ۱۹	(۲) بقره
موضوع: پشه	۲۶	(۳) بقره
موضوع: میانه روی	۶۸	(۴) بقره
موضوع: سنگدلان	۷۴	(۵) بقره
موضوع: کوران و کرن و گنگان	۱۷۱	(۶) بقره
موضوع: بهشت پس از آزمایش	۲۱۴	(۷) بقره
موضوع: محابه نمودن با حضرت ابراهیم	۲۵۸	(۸) بقره
موضوع: خواب صد ساله عزیز	۲۵۹	(۹) بقره
موضوع: آرامش دل	۲۶۰	(۱۰) بقره
موضوع: نتایج انفاق و احسان	۲۶۱ تا ۲۶۳	(۱۱) بقره
موضوع: باران تند و خاک روی سنگ	۲۶۴	(۱۲) بقره
موضوع: باغ و باد رحمت	۲۶۵	(۱۳) بقره
موضوع: باغ و باد سوزان	۲۶۶	(۱۴) بقره

در سوره بقره پنج داستان موضوعی آمده است

داستان حضرت آدم (ع)	آیات ۳۰ تا ۳۷	(۱) بقره
داستان گاو بنی اسرائیل	آیات ۶۷ تا ۷۲	(۲) بقره
داستان هاروت و ماروت	آیات ۱۰۲ تا ۱۰۳	(۳) بقره
داستان طالوت و جالوت	آیات ۲۲۶ تا ۲۵۱	(۴) بقره
داستان حضرت عزیر	آیات ۲۵۹ تا ۲۶۰	(۵) بقره

• موضوع شناسی سوره بقره:

سوره بقره در مدینه نازل شده و ۲۸۶ آیه دارد این سوره طولانی ترین سوره قرآن مجید است و تقریباً (دو و نیم) جزء از سی جزء قرآن را شامل می شود و از آن جهت که داستان گاو بنی اسرائیل در آن آمده (بقره) نامیده می شود. آیات این سوره به تدریج نازل شده است و موضوعات مختلفی در این سوره آمده است که از جمله آنهاست:

• تقسیم مردم به سه گروه مؤمن، کافر و منافق

• آفرینش انسان و فطرت خداخواه او.
• بررسی تاریخ یهود به عنوان شهادی بر روحیه ناسالم و بهانه جوی یهودیان

• بنای کعبه به دست حضرت ابراهیم(ع)
• احکام مهم اسلامی که تشکل جامعه مسلمانان بدان نیازمند است.

آنچه در این پژوهش بدان پرداخته ام موضوعات و مفاهیم جزء اول قرآن کریم می باشد.

• کتاب: اشاره به معجزه ی جاودان الهی (قرآن) است که خداوند به پیامبر اکرم (ص) عطا فرموده است.

• هدایت: هدف قرآن هدایت مردم است که آنها را مورد توجه قرار داده و به سمت خداوند دعوت می نماید.

• متقین: کسانی هستند که با پاکیزه سازی ظرف دل ، بهره مندی

خود را از هدایت قرآن را فراهم می آورند.

• مؤمنین: کسانی هستند که به خداوند متعال، فرشتگان، معاد ، انبیاء و ائمه هدی اعتقاد دارند.

• غیب: به عالمی که مقابل عالم شهود است گفته می شود و به تعبیری به خداوند متعال، فرشتگان، معاد و حضرت مهدی (عج) اطلاق شده است.

• اقامه صلاه: برپایی دائمی نماز و احیاء آن مهمترین اصل عملی مومنین بعد از ایمان است.

• انفاق: مؤمنین کسانی هستند که از آنچه خدا روزیشان کرده به دیگران می بخشند.

• انزال آیات الهی : خداوند برای راهنمایی انسان ها برنامه ریزی هایی قاطع و استوار از طریق انبیاء نازل کرده است.

• یقین: مرحله بالاتر از ایمان ، یقین به غیب و اعتقادات ایمانی است.

• فلاح: آنان که با هدایت الهی ایمان به غیب آورده و به اقامه نماز و پرداخت انفاق می پردازند رستگار و سعادت مند هستند.

• کافر: به کسانی گویند که حقایق و آیات الهی را نادیده می گیرند و کتمان می کند.

• انذار: روشی در تبلیغ الهی است، برای کسانی که بشارت های الهی بر آنها تاثیر ندارد.

ادامه دارد